

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.57>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВДІВ І МАТЕРІВ-ОДИНАЧОК В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Замула А.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного та європейського права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-0428-9783*

Діденко О.А.,

*студентка 1 курсу магістратури
кафедри міжнародного та європейського права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

Замула А.Ю., Діденко О.А. Правовий статус вдов і матерів-одиначок в Україні: гендерний аспект.

У статті аналізуються проблемні питання щодо правового статусу матерів-одиначок та вдов в Україні. Українське законодавство містить обмежену кількість нормативно-правових актів, що свідчить про необхідність приділення більшої уваги цій темі та посилення захисту вразливих категорій населення. Інтеграція в суспільство після втрати чоловіка є складною, зокрема через патріархальні традиції, які досі значною мірою впливають на соціальні ролі жінок. Пострадянське минуле також відіграє свою роль – суспільство поступово стає більш відкритим, проте страх осуду, обмеженість підтримуючих організацій та гендерна нерівність у сфері праці залишаються значними бар'єрами. Для жінок, які самостійно виховують дитину, пошук роботи стає особливо складним, що суттєво ускладнює їхнє життя. Кожна людина має право на гідну працю та соціальне забезпечення, які повинна гарантувати держава. В умовах воєнного часу жінки, які самотужки виховують дітей, мають отримувати максимальну підтримку з боку держави – від соціальних виплат до створення можливостей для професійного розвитку. Це не лише покращить добробут, а й забезпечить краще майбутнє для їхніх дітей.

У статті також розглянуто досвід європейських країн у сфері підтримки матерів-одиначок, зокрема їх ефективні соціальні програми, політику гендерної рівності та представленість жінок на керівних посадах. Запозичення цих практик може не лише покращити умови життя українських матерів-одиначок і вдов, а й загалом сприяти гендерній рівності та соціальній справедливості, що є особливо актуальним у післявоєнний період. Важливу роль у захисті прав та підтримці жінок відіграють міжнародні організації, гуманітарні організації та платформи, такі як ООН Жінки, ЮНІСЕФ, CARE International, «Жінка для жінки», а також Міжнародна коаліція жінок-правозахисниць (WHRDIC). Вони сприяють поліпшенню умов життя одиноких матерів і вдов, допомагають їм знайти роботу, забезпечують психологічну підтримку та організовують освітні й соціальні заходи для тих, хто цього потребує.

Ключові слова: одинокі матері, самотні жінки, вдови, міжнародні організації, соціальний захист, гендерна нерівність, державні програми.

Zamula A., Didenko O. Legal status of widows and single mothers in Ukraine: gender aspect.

The article analyzes the problematic issues of the legal status of single mothers and widows in Ukraine. Ukrainian legislation contains a limited number of legal acts, which indicates the need to pay more attention to this topic and strengthen the protection of vulnerable categories of the population. Integration into society after the loss of a husband is difficult, in part because of patriarchal traditions that still largely influence women's social roles. The post-Soviet past also plays a role: society is gradually becoming more open, but fear of judgment, limited support organizations, and gender inequality in the workplace remain significant barriers. For women raising a child on their own, finding a job becomes particularly difficult, making their lives much more difficult. Everyone has the right to decent work and

social security, which must be guaranteed by the state. In wartime, women raising children on their own should receive maximum support from the state, from social benefits to professional development opportunities. This will not only improve their well-being but also ensure a better future for their children.

The article also examines the experience of European countries in supporting single mothers, including their effective social programs, gender equality policies, and the representation of women in leadership positions. Adopting these practices can not only improve the living conditions of Ukrainian single mothers and widows, but also generally promote gender equality and social justice, which is especially important in the post-war period. International organizations, humanitarian organizations and platforms, such as UN Women, UNICEF, CARE International, Women for Women, and the Women's Human Rights Defenders International Coalition (WHRDIC), play an important role in protecting women's rights and supporting them. They contribute to improving the living conditions of single mothers and widows, help them find jobs, provide psychological support, and organize educational and social activities for those in need.

Key words: single mothers, single women, widows, international organizations, social protection, gender inequality, government programs.

Постановка проблеми. Самотні жінки в Україні стикаються зі значними економічними, соціальними та психологічними проблемами, які загострюються через російсько-українську війну та економічну нестабільність. Ці жінки часто мають самостійно забезпечувати свої сім'ї, тоді як суспільні норми та системна неефективність створюють додаткові бар'єри. Вирішення їх проблем вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчого захисту, національні програми підтримки та залучення міжнародних організацій. Одинокі матері та вдови часто зазнають серйозних фінансових труднощів, оскільки вони є основними годувальницями для своїх сімей. Гендерний розрив в оплаті праці в Україні залишається актуальною проблемою: жінки в середньому заробляють приблизно на 20% менше, ніж чоловіки. Гендерний розрив в оплаті праці – це виражена різниця в середній оплаті праці чоловіків і жінок по всій країні. Відповідно до даних Держстату України у першому кварталі 2021 року гендерний розрив в оплаті праці досяг найнижчого рівня за історію країни – 17,8% (наприклад, у 2020 році він становив 20,5%). А станом на 2023 рік гендерний розрив в оплаті праці в Україні становив 18,6%. До прикладу, середній розрив в оплаті праці в ЄС становить 13%, хоч рівна оплата за роботу рівної цінності є одним із основоположних принципів ЄС. Іншими словами: жінки зароблять 0,87 центів на кожне євро, сплачене чоловіку [1].

Дослідження програми ООН із відновлення та розбудови миру (2020) виявило, що майже 60% населення України вважають, що в нашому суспільстві існує розподіл професій за ознакою статі. 38% опитаних вважають, що «жінки не мають прагнути опанувати типово «чоловічі» професії».

За даними видання «The Economist» у США понад 80% вчителів/ьок, медсестер, секретарів/ок є жінками. А ось за даними ЮНЕСКО, гендерний паритет був досягнутий лише у двох із восьми відстежуваних кластерів «робіт майбутнього» – люди й культура та виробництво контенту. Найбільші розриви все ще спостерігаються у секторі хмарних обчислень (14%); інженерії (20%), а також роботи з даними та штучним інтелектом (32%). STEM-професії (в галузі науки, технологій, інженерів та математики) є тими, які високо оплачуються і які лише масштабуватимуться. Однак відповідно до даних LinkedIn жінки складають лише 29,2% від усіх працівників/ць STEM-галузі [1].

У той же час, вдови, особливо ті, які втратили чоловіків на війні, натрапляють на серйозні труднощі при поверненні на ринок праці, зокрема з віковою дискримінацією, відсутністю актуальних навичок та емоційною травмою від їхньої втрати. Окрім економічних перешкод, ці жінки переживають глибокі соціальні та емоційні проблеми. У багатьох консервативних або патріархальних громадах одинокі матері та вдови зустрічаються зі стигматизацією та дискримінацією. Психологічний тягар є величезним, оскільки вдови часто мають справу з горем і травмами, а одинокі матері – з тривогою, виховуючи дітей самотужки. Незважаючи на високу потребу, доступ до послуг з охорони психічного здоров'я залишається обмеженим, що свідчить про відсутність належної підтримки. Вимушене переміщення, спричинене ситуацією в країні, ще більше загострює ці проблеми. Багато вдів і матерів-одиначок, які покинули території, що постраждали від війни, стикаються з нестабільністю і намагаються знайти безпечне і доступне житло.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика правового статусу матерів-одиначок та вдів в Україні досліджується низкою українських науковців, таких як Вікторія Хрущ, Анжела Калінюк, Юлія Підвальна, Олена Стрельник, Анастасія Яцюк, Юлія Шевців, Остап Білецький. Ці науковці роблять вагомий внесок у дослідження правового статусу та питання соціального захисту матерів-одиначок та вдів в Україні, пропонуючи шляхи вирішення актуальних проблем у цій сфері.

Метою статті є комплексний аналіз правового статусу матерів-одиначок та вдів в Україні, зокрема в умовах війни, виявлення ключових проблем, з якими вони стикаються у правовій, соціальній та економічній сферах, а також дослідження можливих шляхів їх вирішення. Особливу увагу приділено розгляду недоліків чинного законодавства, ефективності державної підтримки та порівнянню українського досвіду із практикою європейських країн. На основі проведеного аналізу пропонуються шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання, посилення соціального захисту та розширення можливостей для самореалізації жінок, які самостійно виховують дітей або втратили чоловіка.

Виклад основного матеріалу. Українська влада запровадила низку законодавчих заходів для підтримки одиноких матерів та вдів, однак прогалини у виконанні обмежують їхній вплив. Одиноким матерям надається фінансова допомога, яка розраховується на основі різниці між їхніми доходами та прожитковим мінімумом. Право на допомогу для дітей мають одинокі матері. Це передбачено Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» [2]. Однак цієї допомоги часто недостатньо для забезпечення гідного рівня життя, адже витрати на дітей значно перевищують запропоновану державою фінансову підтримку [3].

Вдови військовослужбовців, які загинули на війні, мають право на пенсії та додаткові пільги. Відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» непрацездатні члени сімей загиблих або померлих військовослужбовців, які перебували на їхньому утриманні, мають право на пенсію у разі втрати годувальника [4]. Окрім пенсії, вдови можуть претендувати на додаткові соціальні гарантії та пільги залежно від обставин смерті годувальника і положень чинного законодавства. Утім, навіть ці виплати не завжди відповідають реальним фінансовим потребам сімей, які втратили годувальника [5]. Необхідно вдосконалювати та розширювати соціальні програми, щоб підтримувати не лише базовий рівень забезпечення, а й можливості для навчання, професійного розвитку та самореалізації дітей і матерів. У довгостроковій перспективі така ініціатива допоможе не лише окремим сім'ям, а й розвитку суспільства в цілому.

Згідно з положеннями статті 179 Кодексу законів про працю України, жінки, які працюють, мають право на декретну відпустку для догляду за дитиною, що є гарантією, передбаченою українським трудовим законодавством [6]. Відпустка може тривати до 126 днів і є оплачуваною. Відповідно до статті 182-1 КЗпП України та статті 19 Закону України «Про відпустки» передбачається, що одинокій матері щорічно надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10, а за наявності кількох дітей, 17 календарних днів, без урахування святкових і неробочих днів. Також потрібно зазначити, що невикористану відпустку за минулі роки можна взяти у будь-який час, а також у разі звільнення вона буде компенсована у грошовій формі [7]. Стаття 184 КЗпП України встановлює заборону звільнення одиноких матерів, які мають на утриманні дитину до 14 років або дитину з інвалідністю з ініціативи роботодавця. А у разі звільнення в зв'язку із закінченням строкового трудового договору, у роботодавця виникає обов'язок працевлаштування таких одиноких матерів та збереження їхньої середньої заробітної плати не більше ніж на 3 місяці [6]. Також забороняється залучення одиноких матерів, які мають дітей до трьох років, до понаднормових робіт та відряджень без їхньої згоди.

Одинокі матері мають право на субсидії по догляду за дитиною, відповідно до закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [8]. Водночас, через системну недосконалість, брак фінансування програм та адміністративні обмеження ці ініціативи часто не надходять до тих, хто їх найбільше потребує.

На додаток до національних зусиль, міжнародні організації відіграють значну роль у підтримці одиноких матерів та вдів в Україні. Структура ООН Жінки зосереджує свою діяльність на просуванні гендерної рівності та розширенні економічних прав і можливостей через фінансування, навчання навичкам та захист політичних реформ. ООН Жінки – це структура Організації Об'єднаних Націй, яка займається питаннями гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок. Глобальний захисник інтересів жінок та дівчат, структура ООН Жінки була створена з метою прискорення прогресу у задоволенні їхніх потреб у всьому світі. ООН Жінки підтримує держави-члени ООН у встановленні глобальних стандартів для досягнення гендерної рівності, а також співпрацює з урядами та громадянським суспільством у розробці законів, політик, програм та послуг, необхідних для забезпечення ефективного впровадження цих стандартів, які дійсно принесуть користь жінкам та дівчатам у всьому світі. Організація працює на глобальному рівні, щоб втілити бачення Цілей сталого розвитку в реальність для жінок і дівчат, і виступає за рівну участь жінок у всіх аспектах життя, зосереджуючись на чотирьох стратегічних пріоритетах: жінки очолюють системи врядування, беруть у них участь і отримують від них рівні права та вигоди; жінки мають гарантований до-

хід, гідну роботу та економічну незалежність; всі жінки та дівчата живуть життям, вільним від усіх форм насильства; жінки та дівчата роблять внесок та мають більший вплив у розбудові сталого миру та стійкості, а також отримують рівну користь від запобігання стихійним лихам і конфліктам та гуманітарної діяльності [9].

ООН Жінки також координує та просуває роботу системи ООН у просуванні ґендерної рівності, а також у всіх дискусіях та угодах, пов'язаних з Порядком денним до 2030 року. Структура працює над тим, щоб позиціонувати ґендерну рівність як основоположну для досягнення Цілей сталого розвитку та побудови більш інклюзивного світу.

Ґендерна рівність – це не лише одне з основних прав людини, її досягнення має величезні соціально-економічні наслідки. Розширення прав і можливостей жінок живить процвітаючу економіку, стимулюючи продуктивність і зростання. Проте ґендерна нерівність залишається глибоко вкоріненою в кожному суспільстві. Жінки не мають доступу до гідної роботи, стикаються з професійною сегрегацією та різницею в оплаті праці. Занадто часто їм відмовляють у доступі до базової освіти та охорони здоров'я. Жінки в усіх частинах світу страждають від насильства та дискримінації. Вони недостатньо представлені в процесах прийняття політичних та економічних рішень [9].

За багато десятиліть Організація Об'єднаних Націй досягла значного прогресу в просуванні ґендерної рівності, в тому числі завдяки таким знаковим угодам, як Пекінська декларація і Платформа дій та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Основними завданнями Структури ООН Жінки є розширення прав і можливостей жінок і дівчат у всьому світі: підтримувати міжурядові органи, такі як Комісія зі становища жінок, у розробці політики, глобальних стандартів і норм; допомагати державам-членам впроваджувати ці стандарти, будучи готовою надати відповідну технічну та фінансову підтримку тим країнам, які її просять, а також налагоджувати ефективні партнерські відносини з громадянським суспільством; очолювати та координувати роботу системи ООН у сфері ґендерної рівності, а також сприяти підвищенню підзвітності, в тому числі шляхом регулярного моніторингу загальносистемного прогресу.

Протягом багатьох років Організація Об'єднаних Націй стикалася з серйозними проблемами у своїх зусиллях щодо просування ґендерної рівності в усьому світі, включаючи недостатнє фінансування та відсутність єдиної визнаної рушійної сили, яка б спрямовувала діяльність ООН у питаннях ґендерної рівності. У липні 2010 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй створила Структуру ООН з питань ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) для вирішення цих проблем. Таким чином, держави-члени ООН зробили історичний крок у прискоренні досягнення цілей Організації у сфері ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Створення Структури ООН Жінки відбулося в рамках програми реформування ООН, яка об'єднує ресурси та мандати для більшого впливу. Вона об'єднує і розвиває важливу роботу чотирьох раніше окремих частин системи ООН, які зосереджувалися виключно на питаннях ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок: Відділу з питань поліпшення становища жінок (DAW); Міжнародного навчального та науково-дослідного інституту з питань поліпшення становища жінок (INSTRAW); Офісу Спеціального радника з ґендерних питань та покращення становища жінок (OSAGI); Фонду Організації Об'єднаних Націй для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ) [10].

Зокрема, ЮНІСЕФ надає необхідну підтримку матерям-одиначкам, включаючи продовольчу допомогу, охорону здоров'я та освіту для дітей на територіях, що постраждали від конфлікту [10]. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) допомагає вдовам і переміщеним жінкам, пропонує екстрену допомогу, житлову підтримку і послуги з возз'єднання сімей [11]. Такі організації, як CARE International, протидіють ґендерному насильству та надають ресурси для розширення економічних можливостей. Проєкт «Жінки для жінок» підтримує вдів та жінок, які постраждали від війни, шляхом надання фінансової допомоги, навчання життєвим навичкам та програм з охорони психічного здоров'я. Міжнародна коаліція жінок-правозахисниць (WHRDIC) допомагає тим, хто стикається з переслідуваннями, загрозами та дискримінацією через свою діяльність. Вони підтримують жінок фінансово, юридично та психологічно, допомагають їм уникнути небезпеки, надають можливість евакуації з кризових регіонів [12].

Ці організації не лише надають безпосередню допомогу, а й виступають за системні зміни, спрямовані на покращення добробуту жінок у довгостроковій перспективі [13]. Співпрацюючи з державною владою, вони допомагають задовольнити нагальні потреби одиноких матерів та вдів, одночасно просуваючи структурні реформи, спрямовані на подолання ґендерної нерівності, ґендерної дискримінації, оскільки ці вразливі категорії часто стикаються з непрямою дискримінацією на ринку праці (наприклад, менше шансів на працевлаштування або просування кар'єрними сходами через "ризик" пов'язані з дітьми). Також обидві категорії жінок часто мають нижчий рівень доходу, обмежені ресурси, і високі витрати на утримання дітей.

У європейських країнах політика щодо підтримки одиноких батьків спрямована на створення комплексної системи, яка поєднує матеріальну підтримку, сприяння зайнятості та надання соціальних послуг з догляду за дітьми. Наприклад, у Чехії одиноким матерям надається відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 35 тижнів з 100% оплатою, що на 7 тижнів більше, ніж для жінок, які перебувають у шлюбі [12]. У Швеції матері-одиначки отримують значну державну підтримку у вигляді щомісячної допомоги на дитину, субсидій на житло та доступу до безкоштовної освіти й медичних послуг. Крім того, для працюючих матерів-одиначок передбачені гнучкі умови праці, а також субсидовані дитячі садки, що дозволяє поєднувати роботу з вихованням дитини.

Важливим кроком у покращенні правового статусу та соціального захисту матерів-одиначок і вдів є визначення на законодавчому рівні понять "одинокі мати", "одинокі батьки" та "вдова" [14]. Це дозволить усунути правову невизначеність та забезпечити рівний доступ до соціальних пільг для всіх категорій одиноких батьків. Також необхідним є перегляд розміру державної допомоги, адже виплати мають відповідати реальним потребам сімей та забезпечувати гідний рівень життя. Ключовим аспектом є сприяння зайнятості одиноких батьків шляхом розробки програм професійної підготовки та перепідготовки, а також забезпечення доступу до гнучких форм зайнятості. Окрім цього, необхідно розширити мережу дошкільних закладів та інших форм догляду за дітьми, що дозволить одиноким батькам поєднувати роботу з вихованням дітей [15].

Ураховуючи виклики воєнного часу, особливу увагу слід приділити створенню спеціальних програм психологічної підтримки, юридичної допомоги та соціальної адаптації для жінок, які втратили чоловіків через війну. Упровадження цих заходів сприятиме посиленню соціальної захищеності матерів-одиначок та вдів, їхній фінансовій незалежності та підвищенню якості життя їхніх дітей [16].

Висновки. Для покращення життя вразливих категорій жінок слід визначити пріоритетними кілька ключових заходів, зокрема, спрощення бюрократичних процедур має важливе значення для забезпечення своєчасного доступу до фінансової допомоги, житла та інших пільг. Розширення програм зайнятості з акцентом на професійну підготовку, послуги з працевлаштування та доступний догляд за дітьми дозволить жінкам досягти фінансової незалежності. Збільшення фінансування послуг з охорони психічного здоров'я, особливо для жінок, які мають справу з травмами, пов'язаними з війною, має вирішальне значення. Крім того, інформаційно-просвітницькі кампанії можуть допомогти у боротьбі зі стигматизацією та сприяти розумінню проблем, з якими стикаються одинокі матері та вдови. Зміцнення партнерства з міжнародними організаціями також забезпечить стабільне фінансування та реалізацію ефективних програм.

Матері-одиначки та вдови в Україні стикаються з численними труднощами, які ускладнюються поточними викликами, що стоять перед країною. Хоча законодавчий захист та міжнародна підтримка приносять певне полегшення, існують суттєві прогалини. Вирішення цих проблем потребує узгоджених зусиль з боку держави, міжнародних організацій та суспільства в цілому. Надавши цим жінкам необхідну підтримку, Україна може зробити значний крок для створення більш справедливого та інклюзивного суспільства.

Для урегулювання ситуації з правовим статусом матерів-одиначок і вдів необхідно визначити чіткі критерії, які дозволять уникнути юридичних суперечностей та забезпечити рівний доступ до пільг. Варто також збільшити державну допомогу, щоб вона відповідала реальним потребам сімей та забезпечувала мінімальний рівень життя. Програми з професійної підготовки і перепідготовки для одиноких батьків, а також можливість гнучкого графіку роботи дозволять поєднувати роботу з вихованням дітей. Розширення мережі дошкільних закладів полегшить це поєднання. В умовах війни зростає потреба в додатковій психологічній підтримці та адаптованих програмах для матерів-одиначок і вдів, що вимагає швидкої реакції і вдосконалення існуючих соціальних ініціатив.

Також, проблема одиноких матерів має значний гендерний вимір, оскільки це жінки, які самостійно несуть відповідальність за виховання та матеріальне забезпечення дітей. Гендерні стереотипи та нерівність можуть ще більше ускладнити їхнє становище і обмежити доступ до ресурсів, соціальної підтримки, працевлаштування та правового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. На 18,6% менше. Що таке гендерний розрив в оплаті праці ? URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyy-rosryv>.
2. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.
3. Одинокі матері в Україні. Бідність, порушення прав та потенціал до протесту. URL: <https://commons.com.ua/uk/odinoki-materi-v-ukrayini-bidnist-porushennya-prav-ta-potencial-do-protestu>.

4. Закон України «Про пенсійне забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.
5. Уварова О.О., Дайнеко К.К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2019. 116 с.
6. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
7. Закон України «Про відпустки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.
9. Структура ООН Жінки. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk>.
10. About UN Women. URL: <https://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women>.
11. Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: <https://blogs.icrc.org/ua>.
12. Права жінок як об'єкт міжнародного захисту. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/45.pdf.
13. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 04 квітня 2018 р., м. Київ. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. К., 2018. 180 с.
14. Крімер Б.О. Політика сприяння самотнім батькам: сучасний стан та перспективи розвитку // Lone Parents Policy: Modern Development від 2019 р. URL: <https://dse.org.ua/archive/36/3.pdf>.
15. Шевців Ю.О., Білецький О.П, Феномен самотнього материнства в Україні в умовах воєнного стану: видав. Молодий вчений. 2023 р. № 7 (119). С. 25–30 URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jsrui/handle/123456789/12074>.
16. Самотня мати: статус, права та пільги. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0016697-16#Text>.